

الله الرحمن الرحيم

۱۱۳۴۹

دانشگاه الزهراء
دانشکده علوم اجتماعی اقتصادی

پایان نامه
جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته پژوهش علوم اجتماعی

عنوان:

بررسی عوامل مؤثر بر گرایش نخبگان به مهاجرت از کشور

استاد راهنما:

دکتر محمد تقی شیخی

استاد مشاور:

دکتر افسانه کمالی

دانشجو:

سارا سجادی نائینی

بهمن ۱۳۸۶

۱۱۴۵۰۰

۱۳۸۷ / ۳ / ۲۳

کتابخانه اساتید دانشگاه الزهراء
موسسه الزهراء

به تو که از همیشه در مسیر فرдахایم، پیش از من و مهیتر از من، با
محبت و بی منت، استوار ایستاده ای و حضورت مایه مباهاتم است ...

پدرم

به تو که حتی پیش از آنکه حافظه ام شکل بگیرد و مرا یارای به خاطر
آوردن باشد، تو بودی و چه تمام بودی ...

مادرم

به تو که در کنارت آرامش را یافتم و همیشه هموار کننده مسیر خواسته
هایم بودی، امروز را از حضور تو دارم ...

همسرم

به تو که در جای جای زندگی ام مهربان و بی ادعا جاری بودی و مهرت
فراموش نشدنی است، بی تو، بی شک دنیای من چیزی کم داشت...

خواهرم سپیده

با سپاس فراوان از تمامی دلسوزیها و راهنمایی هایی که پیش از تعهد
معمول بود و مرا توان قدر دانی در خور نیست، با آرزوی سلامت و
موفقیت برای شما استاد عزیز ...

سرکار خانم دکتر افسانه کمالی

با تشکر فراوان از استاد ارجمندی که با راهنمایی‌ها و احساس
مسئولیتش موجب آرامش و اعتماد به نفس من می‌شد...

جناب آقای دکتر محمد تقی شیفی

چکیده

تحقیق حاضر به دنبال بررسی عللی است که بر گرایش افراد تحصیل کرده به مهاجرت از کشور تأثیر گذار هستند. چارچوب نظری مورد استفاده در این تحقیق بر پایه آرای جورج ریتزر استوار است. از منظر نگرش نظام گرای ریتزر، تجزیه یک نظام به عناصر و اجزای مختلف همواره باید در ارتباط با هم و به صورت کلیتی یکپارچه بررسی شود.

بر پایه همین بنیان نظری، فرضیه های اصلی ما به طور کلی بیانگر این امر بودند که ۵ متغیر اصلی، یعنی عوامل آموزشی، عوامل اقتصادی، عوامل شغلی و معیشتی، عوامل علمی و فرهنگی و عوامل اجتماعی، به دو صورت کششی و رانشی منجر به گرایش افراد به مهاجرت از کشور می شوند. روشی که در این پژوهش مورد استفاده قرار گرفته، روش پیمایش (Survey) است. جامعه آماری ما را دانشگاههای دولتی تهران، و به طور خاص دانشجویان مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری این دانشگاهها تشکیل می دهند. جمع آوری داده ها نیز از طریق پرسشنامه و در قالب طیف لیکرت انجام گرفته است.

نتایج حاصل از بررسی روابط دو متغیره حاکی از این است که از بین متغیرهای زمینه ای تحقیق تنها دو عامل سن و رشته تحصیلی با متغیر گرایش به مهاجرت رابطه معنی داری را نشان می دهند. به عبارت بهتر، این نتایج نشان می دهد که دانشجویانی که سن بیشتری دارند، گرایش بیشتری به مهاجرت از کشور از خود نشان داده اند. و نیز از منظر رشته تحصیلی، دانشجویان رشته انسانی بیشترین گرایش و دانشجویان رشته هنر کمترین گرایش را به مهاجرت نشان داده اند.

بررسی روابط دومتغیری میان تک تک متغیرهای اصلی و متغیر وابسته نیز نشان داد که هر ۵ متغیر رابطه ای مثبت و معنی دار با متغیر گرایش به مهاجرت دارند، که از این بین متغیر عوامل آموزشی قوی ترین رابطه و متغیر عوامل علمی و فرهنگی ضعیف ترین رابطه را با متغیر گرایش به مهاجرت نشان داده اند.

نتایج حاصل از بررسی روابط چندمتغیری میان متغیرها، یا تحلیل رگرسیونی، به طور خلاصه این بود که، بین پنج متغیر مستقل، یعنی عوامل آموزشی، عوامل شغلی و معیشتی، عوامل اقتصادی، عوامل علمی و فرهنگی و عوامل اجتماعی، به طور کلی، و متغیر وابسته تحقیق، یعنی گرایش به مهاجرت، همبستگی بالایی وجود دارد و متغیرهای مستقل یاد شده در مدل رگرسیونی در مجموع توانسته اند ۵۱ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین کنند. از نظر تأثیر استاندارد هر کدام از این شش متغیر، متغیر عوامل شغلی و معیشتی دارای بالاترین ضریب بتا (۰.۲۴) و متغیر عوامل علمی و فرهنگی دارای پایین ترین ضریب بتا (۰.۰۲) می باشد. از نظر معنی داری نیز متغیرهای عوامل آموزشی، عوامل اقتصادی و عوامل شغلی و معیشتی رابطه معنی داری با متغیر گرایش به مهاجرت دارند، اما رابطه میان دو متغیر عوامل اجتماعی و عوامل علمی و فرهنگی، و متغیر گرایش به مهاجرت، از نظر آماری رابطه ای معنی دار نیست. در مجموع می توان گفت بر اساس نتایج بدست آمده از تحلیل داده ها، از بین ۵ فرضیه اصلی تحقیق، فرضیه های مربوط به عوامل علمی و فرهنگی و عوامل اجتماعی رد شده و سه فرضیه دیگر به طور متوسط تأیید می شوند. (از آنجا که بررسی رابطه دو متغیره میان عوامل علمی و فرهنگی و عوامل اجتماعی، و گرایش به مهاجرت رابطه معنی داری را میان این متغیرها نشان داده بود، می توان نتیجه گرفت که این رابطه ها تحت تأثیر متغیرهای دیگر بوده و به عبارتی بهتر این دو متغیر نسبت به سه متغیر دیگر از اهمیت کمتری برخوردار است).

بنابراین به طور کلی می توان نتیجه گرفت که، بر اساس نتایج بدست آمده چارچوب نظری به کار

رفته در این تحقیق مورد تأیید قرار می گیرد.

فصل اول: کلیات پژوهش

- ۱-۱) طرح مسئله ۱
- ۱-۲) اهمیت و ضرورت موضوع ۵
- ۱-۲-۱) ضرورت‌های شناختی ۶
- ۱-۲-۲) ضرورت‌های کاربردی ۷
- ۱-۳) اهداف تحقیق ۸
- ۱-۴) محدودیت ها و الزامات ۱۰

فصل دوم: مبانی نظری

- ۲-۱) تعریف مفاهیم ۱۴
- ۲-۱-۱) مفهوم مهاجرت ۱۴
- ۲-۱-۲) مفهوم فرار مغزها ۱۷
- ۲-۲) تاریخچه و پیشینه تجربی مهاجرت مغزها ۲۰
- ۲-۲-۱) سابقه تاریخی مهاجرت مغزها ۲۰
- ۲-۲-۲) کشورهای متأثر از فرار مغزها ۳۱
- ۲-۲-۳) مروری بر تاریخچه مهاجرت بین‌المللی متخصصان و پیامدهای آن در ایران ۳۵
- ۲-۳-۱) تاریخچه مهاجرت متخصصان در ایران ۳۵
- ۲-۳-۲) آثار و تبعات مهاجرت بین‌المللی ایرانیان ۴۹
- ۲-۳) پیشینه تجربی مهاجرت نخبگان ۵۱
- ۲-۴) مروری بر نگرشها و نظریه های علمی ۵۶
- ۲-۴-۱) نظریه جذب و دفع ۵۶
- ۲-۴-۲) نظریه راونشتاین ۵۷
- ۲-۴-۳) تئوری نقش ۵۹
- ۲-۴-۴) تئوری مبادله اجتماعی ۶۱
- ۲-۴-۵) تئوری کنترل و نظارت ۶۵
- ۲-۴-۶) نگرش کارکردگرا به پدیده مهاجرت ۶۷
- ۲-۴-۷) دیدگاه مرتن ۷۰

- ۷۴..... ۲-۴-۸) رهیافت تضادگرایانه
- ۷۶..... ۲-۵) الگوهای نظری عام
- ۷۶..... ۲-۵-۱) الگوی نظری ملی گرا و جهان گرا
- ۷۸..... ۲-۵-۲) الگوی نظری کششی و رانشی
- ۸۱..... ۲-۵-۳) رویکردهای مبتنی بر عوامل ذهنی و عینی
- ۸۱..... ۲-۵-۴) رویکردهای مبتنی بر عام گرایی و خاص گرایی
- ۸۶..... ۲-۶) آشکارسازی الگوی نظری حاکم بر تحقیق
- ۹۶..... ۲-۷) فرضیات تحقیق
- ۹۶..... ۲-۷-۱) فرضیه های مربوط به عوامل رانشی
- ۹۶..... ۲-۷-۲) فرضیه های مربوط به عوامل کششی
- ۹۸..... ۲-۸) مدل تحلیلی تحقیق

فصل سوم: مطالعه اسنادی

- ۱۰۰..... بررسی علل مهاجرت نیروهای متخصص ایرانی با تأکید بر الگوی نظری
- ۱۰۰..... ۳-۱) عوامل دافعه یا رانشی
- ۱۰۰..... ۳-۱-۱) عوامل کلان-عینی
- ۱۱۰..... ۳-۱-۲) عوامل کلان-ذهنی
- ۱۱۸..... ۳-۱-۳) عوامل خرد-عینی
- ۱۱۹..... ۳-۱-۴) عوامل خرد-ذهنی
- ۱۲۰..... ۳-۲) عوامل جاذبه یا کششی
- ۱۲۰..... ۳-۲-۱) عوامل کلان-عینی
- ۱۲۲..... ۳-۲-۲) عوامل کلان-ذهنی
- ۱۲۳..... ۳-۲-۳) عوامل خرد-عینی
- ۱۲۴..... ۳-۲-۴) عوامل خرد-ذهنی

فصل چهارم: روش شناسی

- ۱۲۶..... ۴-۱) تعیین جامعه آماری
- ۱۲۶..... ۴-۲) شیوه نمونه گیری
- ۱۲۷..... ۴-۳) معرفی ابزار اندازه گیری
- ۱۲۸..... ۴-۴) شیوه استخراج داده ها

۱۲۸.....	۴-۵) شیوه تحلیل داده ها
۱۳۲.....	۴-۶) تعریف متغیرهای تحقیق
۱۳۳.....	۴-۶-۱) متغیرهای زمینه ای
۱۳۶.....	۴-۶-۲) متغیرهای اصلی
۱۳۸.....	۴-۷) آزمون پایایی
۱۳۹.....	۴-۷-۱) متغیر وابسته
۱۴۰.....	۴-۷-۲) متغیرهای مستقل

فصل پنجم: یافته های توصیفی و تحلیلی

۱۴۶.....	۵-۱) توصیف داده ها
۱۴۶.....	۵-۱-۱) جنسیت
۱۴۷.....	۵-۱-۲) سن
۱۴۷.....	۵-۱-۳) رشته تحصیلی
۱۴۸.....	۵-۱-۴) مقطع تحصیلی
۱۴۹.....	۵-۱-۵) وضعیت تأهل
۱۵۰.....	۵-۱-۶) قومیت
۱۵۰.....	۵-۱-۷) وضعیت اشتغال
۱۵۲.....	۵-۱-۸) درآمد خانوار
۱۵۳.....	۵-۱-۹) تعداد افراد خانوار
۱۵۴.....	۵-۲) بررسی روابط بین متغیرهای تحقیق
۱۵۴.....	۵-۲-۱) روابط دو متغیره
۱۵۴.....	۵-۲-۱-۱) رابطه بین متغیر جنسیت و متغیر وابسته
۱۵۵.....	۵-۲-۱-۲) رابطه بین متغیر سن و متغیر وابسته
۱۵۶.....	۵-۲-۱-۳) رابطه بین متغیر رشته تحصیلی و متغیر وابسته
۱۵۷.....	۵-۲-۱-۴) رابطه بین متغیر مقطع تحصیلی و متغیر وابسته
۱۵۹.....	۵-۲-۱-۵) رابطه بین متغیر معدل کل و متغیر وابسته
۱۵۹.....	۵-۲-۱-۶) رابطه بین متغیر وضعیت تأهل و متغیر وابسته
۱۶۱.....	۵-۲-۱-۷) رابطه بین متغیر قومیت و متغیر وابسته
۱۶۱.....	۵-۲-۱-۸) رابطه بین متغیر وضعیت اشتغال و متغیر وابسته
۱۶۳.....	۵-۲-۱-۹) رابطه بین متغیر درآمد خانوار و متغیر وابسته

۱۶۳.....	۵-۲-۱-۱۰) رابطه بین متغیر عوامل آموزشی و متغیر وابسته
۱۶۴.....	۵-۲-۱-۱۱) رابطه بین متغیر عوامل شغلی و معیشتی و متغیر وابسته
۱۶۶.....	۵-۲-۱-۱۲) رابطه بین متغیر عوامل اقتصادی و متغیر وابسته
۱۶۷.....	۵-۲-۱-۱۳) رابطه بین متغیر عوامل علمی فرهنگی و متغیر وابسته
۱۶۸.....	۵-۲-۱-۱۴) رابطه بین متغیر عوامل اجتماعی و متغیر وابسته
۱۶۹.....	۵-۲-۲) روابط چند متغیره
۱۶۹.....	۵-۲-۲-۱) تحلیل رگرسیونی
۱۷۳.....	۵-۲-۲-۲) تحلیل مسیر
۱۷۳.....	۵-۲-۲-۳) همبستگی تفکیکی بین متغیر ها

فصل ششم: نتیجه گیری و پیشنهادات

۱۷۷.....	۶-۱) جمع بندی و نتیجه گیری
۱۸۳.....	۶-۲) راهکارهای پیشنهادی
۱۸۳.....	۶-۲-۱) راهکارهای مطالعاتی
۱۸۴.....	۶-۲-۲) راهکارهای اجرایی

منابع

۱۸۷.....	الف) فارسی
۱۹۰.....	ب) لاتین

پیوست

۱۹۲.....	پرسشنامه
----------	----------

فصل اول:

کلیات پژوهش

۱-۱ طرح مسئله

۱-۲ اهمیت و ضرورت موضوع

۱-۳ اهداف تحقیق

۱-۴ محدودیتها و الزامات

۱-۱) طرح مسئله

معضل فرار مغزها Brian Drain چندی است که به یکی از بحث‌هایی تبدیل شده که درباره آن سخن فراوان می‌رود. تقریباً همه صاحب نظران از پدیده فرار مغزها ابراز نگرانی کرده‌اند و اثرات

آن را زیانبار و تاسف‌آور خوانده‌اند و از سیاست‌گزاران و قانونگذاران دعوت کرده‌اند تا به اتخاذ سیاست‌ها و اجرای برنامه‌های مختلف به جلوگیری از ادامه این روند بپردازند.^۱

مهاجرت رشد نیروی انسانی یک منطقه را تعیین می‌کند و نشانه تحول اجتماعی اساسی در هر کشور است (شیخی، ۱۳۷۱، ص ۱۶۰).

مسئله مهاجرت مغزها اگر چه پدیده‌ای تازه و نوظهور نیست معذالک از چند دهه قبل به این طرف ابعادی گسترده‌تر و کمیت و کیفیتی دیگر یافته است و در حال حاضر یکی از حادترین مسائل و مشکلات کشورهای در حال توسعه را تشکیل می‌دهد که با اصول و اساس این کشورها پیوند نزدیک دارد.

از جمله مشکلات بزرگی که در طی سالهای بعد از جنگ جهانی دوم گریبانگیر بخش عظیمی از کشورها، بخصوص کشورهای جهان سوم شد و مانع بزرگی در راه پیشرفت و توسعه این کشورها گردید، این بود که کشورهای بزرگ بعد از تسلط بر منابع طبیعی کشورهای دیگر و غارت سرمایه‌های ملی آنها برای راه اندازی کارخانجات تولیدی خود شرایطی را به وجود آوردند تا این تجارت بر سرمایه‌های انسانی این کشورها نیز سرایت کرد، به گونه‌ای که کشورهای پیشرفته و صاحبان قدرت و تکنولوژی، سیاست انحصارگری در کسب دانش و محدود کردن آن به دایره خود را برگزیدند و آن نیز از نتیجه این تشخیص بود که یکی از راههای تسلط بر کشورهای دیگر و امکان اعمال استثمار بر آنها را سیاست‌های بستن راه پیشرفت این گروه از کشورها می‌دیدند. هم اکنون نیز کشورهای توسعه‌یافته، که در سالهای اخیر با رشد منفی جمعیت جوان خود روبه‌رو

^۱. مأخذ: <http://www.sharghnewspaper.ir/831006/html/scienc.htm>

بوده‌اند، در پی آن هستند تا با مهیا کردن شرایط مناسب، میزبانان خوبی برای نخبگان علمی دیگر نقاط دنیا باشند و از این طریق، به جبران کاهش نیروهای فکری خود بپردازند.^۲ «به عبارت بهتر حرکت نخبگان نیز همانند جریان سرمایه و جریان مواد خام سمت و سوی مترو پلوتن‌های جهانی را جستجو می‌کند».^۳

واقعیت این است که مسئله «فرار مغزها» یک پدیده اجتماعی نوین قرن بیستم است که هم از نظر کمی و هم از نظر کیفی در مقایسه با مهاجرت‌های عادی که در طول تاریخ گذشته برای دانشمندان اتفاق افتاده است متفاوت می‌باشد. زیرا مهاجرت دانشمندان در روزگار گذشته به صورت فردی و آن هم به ندرت و تحت شرایط خاص انجام می‌شد، در حالی که مهاجرت مغزها در عصر ما پدیده‌ای مداوم، گروهی و با سمت و سوی خاص می‌باشد که متأسفانه هر روز هم شتاب بیشتری می‌گیرد. اهمیت این مسئله در توسعه اجتماعی-اقتصادی کشورها کاملاً روشن است، زیرا توسعه و رشد اقتصادی هر جامعه به عوامل اصلی تولید بستگی دارد که از این میان نقش نیروی انسانی، بویژه نیروی انسانی متخصص، در توسعه و تعالی کشور بر هیچ صاحب‌نظری پوشیده نیست. در ایران نیز پدیده خروج نیروهای متخصص از کشور به قصد اقامت دائم در کشورهای توسعه‌یافته اگرچه دارای پس‌زمینه تاریخی است که از دوران پیش از انقلاب اسلامی نیز شواهد و مصادیقی از آن وجود دارد، و لیکن این پدیده پس از انقلاب اسلامی و جنگ ایران و عراق شدت و حدت بیشتری یافته است.

آمار و ارقامی که سازمان‌های مختلف در مورد پدیده مهاجرت نخبگان ارائه داده‌اند، این حدت را به خوبی نشان می‌دهد. البته اثرات مهاجرت‌های بین‌المللی به مراتب بیش از آمار واقعی است که به طور رسمی اعلام می‌گردد. بر اساس آمارهای سازمان ملل، حدود دو درصد از جمعیت جهان در

^۲ مأخذ: <http://hepge.itan.ir/?ID=684>

^۳ مأخذ: http://www.jobportal.ir/S1/Default.aspx?ID=9_2_771_1_78

حال حاضر به صورت مهاجران بین المللی و افراد جا به جا شده زندگی می کنند. (شیخی، ۱۳۷۵، ص ۹۹)

این واقعیت کاملاً ثابت شده است که زندگی اجتماعی در هر دو منطقه مبدأ و مقصد، بویژه هنگامی که مهاجرت در مقیاس وسیع انجام گیرد، ضرر و زیان می بیند. چون مهاجرت عمدتاً توسط جوانان کمتر از ۴۰ سال انجام می گیرد، این خود باعث بوجود آمدن عدول توازن در هرم جنسی و سنی جمعیت در نقاط مبدأ و مقصد می گردد. (شیخی، ۱۳۶۹، ص ۵۱)

بر اساس گزارش صندوق بین المللی پول سالانه بیش از ۱۵۰ هزار نفر تحصیل کرده از ایران خارج می شوند. طی سال ۷۹ روزانه به طور متوسط ۱۵ نفر با درجه ی کارشناسی ارشد و ۲/۳ نفر با درجه ی دکترا جلای وطن کرده اند در سال ۷۸، ۵۴۷۵ کارشناس ایران را ترک کرده اند همچنین در ۶ ماهه ی اول سال ۷۸، ۱۶۶۴ نفر از افراد دارای تحصیلات علوم پزشکی برای خروج از کشور اقدام کردند.^۴ گزارش دیگری از همین منبع حاکی از این است که، «ایران از نظر مهاجرت نخبگان میان ۹۱ کشور توسعه یافته و توسعه نیافته جهان در مقام اول است. همچنین ۹۰ نفر از ۱۲۵ دانش آموزی که در سه سال گذشته در المپیاد های جهانی مقام کسب کرده اند هم اکنون در دانشگاه های آمریکا تحصیل می کنند».^۵

بر پایه گزارشی که وزارت علوم منتشر کرده از سال ۶۹ تا ۷۸، به طور متوسط سالانه دست کم پانزده نفر از اعضای هیأت علمی دانشگاه ها، به خارج از کشور مهاجرت کرده اند.^۶

به نظر برخی از پژوهشگران ساکن ایران، شمار برخی متخصصان ایرانی که در کشور های خارجی مقیم هستند به دو برابر متخصصان در داخل کشور می رسد. برای نمونه ۴۰۰ فیزیکدان ایرانی در خارج از کشور به سر می برند که این رقم دو برابر فیزیکدانان داخل ایران است. تعدادی از این

۴. مأخذ: http://www.takapoo.net/archive/issue_04/Takapoo_05/page8.htm

۵. مأخذ: <http://azemrooz.com/?p=370>

۶. مأخذ: <http://www.ayaran.com/archives/004354.html>

۴۰۰ نفر جزء فیزیکدانان برجسته جهان هستند. برخی از متخصصان نیز در مراکز علمی ایران کار

کرده اند، اما مؤسسات ما توانایی حفظ آنها را نداشته اند. (منصوری، ۱۳۷۳، ص ۴۲-۴۳)

در واقع فرایند مهاجرت مغزها قضیه پیچیده ای است که آثار زیانبار آن بر زندگی اجتماعی مردم کشور ما سنگینی می کند. در اثر به هم تنیدگی عوامل متعدد سیاسی، اجتماعی و اقتصادی در سطوح داخلی و خارجی و وجود یک شبکه نابرابر و نامتوازن شرایطی به وجود آمده که نتوانسته اند از تمامی نیروهای ماهر خود استفاده کنند و اکنون برای جبران فرصتهای از دست رفته در مقاطع برنامه ریزی و اجرایی به نیروهای متخصص خود نیاز حیاتی دارند. دکتر هژیر رحمانداد، برنده مدال طلای المپیاد جهانی شیمی سال ۱۹۹۶ مسکو که هم اکنون در دانشگاه ام آی تی به تحقیق و پژوهش مشغول است، در این خصوص می گوید: «حتی اگر مهاجرت غیر نخبه ها مرهمی بر آشفته بازار کار ایران و جبران بیکاری موجود باشد، مهاجرت نخبگان در بلند مدت قطعاً زوال کشور را به همراه خواهد داشت»^۷.

بنابراین وضعیت جامعه ما به گونه ای است که نیاز به یک نوع باز اندیشی واقع بینانه در مورد این مسئله، در آن ضروری به نظر می رسد. «مهاجرت نخبگان نشان دهنده ناتوانی ما در جذب آنها

است»^۸.

^۷ . ماخذ: <http://gigapars.com/content/view/543/59>

^۸ . ماخذ: <http://www.topiranian.com/maghalat/archives/001277.html>

۲-۱) اهمیت و ضرورت تحقیق

اگر بپذیریم که قدرت برتر جهان از آن کسانی است که قدرت علمی و تکنولوژیک بیشتری دارند و صف آرای و مبارزه قدرت در نظام نوین جهانی نه براساس تعداد و نوع تسلیحات جنگی بلکه برحسب نیروهای متخصص و نخبه علمی تعیین می گردد، باید این واقعیت را نیز قبول داشته باشیم که با از دست دادن چنین نیروهایی و پیوستن آنان به کشورهای توسعه یافته، در واقع به تضعیف خود کمک کرده و حداقل یک آجر به مصالح بنای قدرت کشورهای توسعه یافته اضافه کرده ایم.^۹ قشر تحصیل کرده در هر کشوری عاملین اصلی توسعه و پیشرفت در آن کشور می باشند و به همین دلیل هر عاملی که باعث فرار این افراد از وطن خود به نقاط دیگر دنیا می شود باید شناخته و مهار گردد. هرچه جامعه ای به توسعه و پیشرفت بیشتری نائل شود، نیاز به این قشر بیشتر و محسوستر می گردد. اما متأسفانه کشورهای جهان سوم این قشر از افراد خود را شناخته و خود باعث فرار این عده از کشور می شوند.

نکته حائز اهمیت در مهاجرت این افراد این است که مهاجرت متخصصین کشورهای در حال رشد در فعالترین دوره سنی آنها، یعنی بلافاصله بعد از اتمام دوره های تخصصی دانشگاهی شان صورت می گیرد، و این باز هم یک امتیاز دیگر برای کشورهای مهاجرپذیر و یک عقب ماندگی برای کشورهای مهاجرفرست است. اگر بدانیم که کشورهای جهان سوم برای تربیت این نیروها چه سرمایه هایی صرف کرده اند، آنموقع پی خواهیم برد که مهاجرت این مغزها چه سودهای سرشاری را نصیب کشورهای جذب کننده نموده است. (فرار مغزها، ص ۱۸)

بنابراین به طور کلی می توان گفت که بررسی و تحقیق در زمینه پدیده فرار مغزها در ایران از دو منظر «شناختی» و «کاربردی» مهم و ضروری می باشد.

^۹ . مأخذ: <http://imi.ir/tadbir/tadbir-154/article-154/3.asp>